

FRANE PETRIĆ (FRANCESCO PATRITIO), DESET DIJALOGA O
POVLJESTI. Preveo K. Čvrljak, Istra kroz stoljeća, 2. kolo, knj. 7,
Pula-Rijeka 1980, 310.

Između humanističko-renesansnih dijaloga o povijesti i povijesnom mišljenju, spekulacijā o svrsi i načinima spoznavanja povijesti kao posebnoga predmeta, jednako i naravi povijesne spoznaje, *Deset dijaloga o povijesti*, djelo *Della Historia Diece dialoghi* (Venetia 1560) F. Petrića, u kojima se raspravlja »o svemu u svezi s poviješću, pisanjem i proučavanjem povijesti«, metodološki i conclusive, obilježava datum u razvoju historiografije.

Teorijska zasnovanost i idejni temelj povijesno-filozofskog djela Petrićeva, te uočavanje problema istraživanja *artis historiae* sabiru se u dodiru filozofske refleksije i povijesnog svijeta, narativnih izvora, pisanih i osobnih svjedočanstava o zbivanjima, kao odnos umnog i povijesnog, teorijskog i praktičkog, pojma i zbilje.

Kao povijesno-politički mislilac, Petrić već od svoga mladenačkog djela *La città felice* (Venetia 1553) izgrađuje postupno svoju filozofiju i metodologiju povijesti, ispitujući, istražujući i određujući »narav, svrhu, istinu, korist i dostojanstvo, te raznovrsnost« povijesti. Značenje i doseg, smislenu sadržajnost i metodološki novum, osebujnost i stvaralački obzor ovog djela koje slijedi tradiciju pravno-historijskog polazišta antike i najavljuje moderni renesansni duh, moguće je razumjeti kroz odnos cjelokupne njegove filozofske formacije i osobito razumijevanja čovjeka i njegova djela.

Pokušat ćemo razložiti kako se filozofski interes, polemičko-borbeni duh, kritičnost i stvaralačka snaga sabiru u Petrićevu programu istraživanja povijesti.

Velikom erudicijom, kritičkim stavom i sumnjom u objektivnost i dovoljnost teorijskih dometa rasprava o povijesti, njenoj definiciji i tumačenjima povijesnih zbivanja, unutarnjem cilju i razlogu, Petrić u svojoj raspravi formuliira metodu i pristup istraživanja »umijeću povijesti«. Petrićev napor i rezultati svojevrstan su obrazac renesansne modernosti, vizija objektivnog pristupa u izlaganju povijesnih činjenica i težnja za egzaktnom spoznajom.

Prošlost je Petriću povod razmišljanju koje nadilazi puko registriranje i deskripciju činjenica, događaja i djela velikih ličnosti kroz povijest, u smislu literarne naracije političkih i vojnih događaja, kako ih pružaju historičari antike ili srednjovjekovni kroničari. Petrić razmatra povjesnost *kritički*, zanimajući se za *narav* i *osobitost* povijesnog i njegovu *istinitost*. U Petrićevu mišljenju prisutni su neki od problema antičke historiografije koje postavljaju već Aristotel, Ciceron, Kvintilijan, Livije, Lukijan, Polibiје, a postat će poticajem kritičnosti u humanista i novih shvaćanja koja će označiti korak naprijed prema autonomiji historijske misli (L. Bruni, N. Macchiavelli, G. Pontano, F. Robortello, S. Speroni i osobito Flacius-M. Vlačić Ilirik). Od Aristotelova temeljnog pitanja o odnosu historije i poezije, njihovoj razlici i posebnostima, do formiranja kritičkih načela historiografije, razvija se kritička svijest o praktičkom tumačenju povijesti, njenim metodama i ciljevima koje vode istraživača, njegovoj spoznaji i oblikovanju ideja.

Misao, riječ i čin kao okosnice događaja, uz kritičko istraživanje izvora, postaju pretpostavkom »čitanja« povijesti kroz etička, politička i druga exempla, i pomagalo povjesničaru u shvaćanju onog što i po čemu ona postaju zanimljiva

i neophodna za dublje razumijevanje povijesnih zakonitosti, odnosno jedinstvenosti događaja.

Oživljavanjem političke misli potkraj 15. i na početku 16. st., proučavanjem historijskih procesa i zakonitosti, društvenih struktura, sfera djelovanja (privatno, javno), vještine vladanja (diplomacija) i oblika vlasti, te najposlije same kulturne klime, stvorene su realne mogućnosti da se promjene u načinu mišljenja i formiranju ideja (pojam »vorstellungsweise«, u D. Freya) ubiciraju i u filozofiji povijesti. Tako će predmet studija u historičara ovog razdoblja biti i opći društveno-politički i ekonomski razvoj prethodnih razdoblja, međuzavisnost i prožimanje ljudskih sfera djelovanja.

U ovom obzoru kreće se Petrićevo proučavanje i razumijevanje povijesnoga, prošireno na sva područja zbilje: ova obuhvaća jednako povijest prirode, životinjskog i biljnog svijeta, institucije, financije, vojnu vještinu i privredu. Petrićeva je zamisao objektivnom, egzaktnom metodom proučavanja činjenica, *more geometrico*, postaviti načela jedinstvene znanosti povijesti koja je u osnovi kulturna povijest u današnjem smislu (pa, prema tome, obuhvaća grane povijesne znanosti kao što su društvena, pravna, privredna povijest).

Spoznaja sveukupne stvarnosti jest to što pokreće Petrićev interes i što se opaža i u ostalim njegovim djelima s područja filozofije, teorije lijepog, pjesništva, i što ga već od njegova prvog mladenačkog rada vodi do promišljanja vrijednosnih fenomena, a njegovom historijskom radu daje posebno značenje i zasluge za razvoj kasnijega historijskog istraživanja. Ono što čini unutarnju bit povijesnog a povijesno konstituira kao predmet istraživanja, *ljudsko je djelo*, i ono je u središtu Petrićeva raspravljavanja. Ne povijesna naracija, niti politička historija, nego sva područja ljudskog života u kojima se iskazuje ljudska sloboda. Nasuprot retoričko-moralizatorskom, Petrić traga za povijesnom istinom — ni općom (Plinije), niti pojedinačnom (Higin, Ptolemej, Strabon), kao načinima pisanja povijesti čovječanstva — već naporom za razumijevanjem *činitelja, razloga, posljedica i uzroka* događanja, »zakučastog i mračnog labirinta duha«.

»Javno sjećanje ljudskih djela« razlikuje Petrić od dnevnika, anala i komentara. Ono može pokazati put do sreće koja je konačan cilj povijesti. To posredovanje povijesti do realizacije zajedničke sreće sviju — dominantan je problem i pokretač povijesnog zbivanja. Rad povjesničara prate mnoge teškoće (duga vremenska razdoblja, malobrojni pisci davnih vremena, sažet način pisanja, raznolikost naroda i dr.), što sve zastire istinu povijesna događanja i otežava razumijevanje istinske povijesti. »Ljudsko je djelovanje doista nešto veliko, gotovo poput kaosa. A u sebi skriva tisuće i desetine tisuća zakutaka.« Ni uvid u povijesnu građu nije do kraja moguć; »istinite povijesti koju bi čovjek napisao nema«. Međutim, ograničenost ljudske spoznaje — »istina povijesti ne može se do kraja i posve dosegnuti« — ne ukida neprestani trud i potrebu povjesničara da kritički preispituje i traga za istinom i objektivnošću iskaza, unatoč svim opasnostima da se izgubi u mnoštvu tvrdnji i falsifikata. Izlaz, kaže Petrić, svjetlo, može doći samo s trojaka izvora: s vremenske podudarnosti, podudarnosti djela i poznavanja stanja u svijetu, te rasuđivanja. I ovi, koliko bili pomagalo, jednako tako mogu biti i opasnost za objektivnu spoznaju, te jasno i razgovijetno izlaganje.

Određenje čovjeka kao povijesnog bića koje stoji u povijesti čineći povijest, budući da sve što čini, čini kao povijesno biće, obrazlaže Petrić njegovim bivstvom, a to je: *biti, dobro biti, uvijek biti*. Zadovoljenjem ove tri prirodne ljudske težnje omogućena je punina života koju zajednica (grad ili republika, kaže Petrić) treba pružiti svakoj pojedinoj ljudskoj jedinki. Povjesničar je taj koji ukazuje na put i način kako ga slijedi, ukazujući na iskustvo i time na korisnost povijesti.

Ono što povijest čini povijesnom, nije tek prošlost kao takva, prošlo događanje, djela velikih ličnosti, nego ono što se, u svjetlosti vremenske distance, očituje kao opća, glavna svrha sveg djelovanja. »Djelo se uvijek mjeri vremenom«; »ni prijekor ni pohvala ni nagrada ni kazna nisu potvrda ni naše vrijednosti ni naše ništavnosti.« Vrijeme omogućuje povjesničaru razumijevanje uzroka, činitelja i drugih okolnosti nekog događaja. Stoviše, ono omogućuje ne samo spoznaju prošloga, već i budućega. Futurološku dimenziju povijesti Petrić već rano uočava i daje joj posebno značenje u koncepciji univerzalne povijesti kao cikličkog procesa koji uključuje »beskonačne vrste« povijesti.

Kako se time povijest ne shvaća samo kao ono što se dogodilo nego i kao ono što svagda tek treba provesti u djelo, pa time kao ono što se neprestano u vremenu događa, te predstavlja problem za onog koji je želi razumjeti i traži u njoj pouku ili neku korist — »Nikad rado ne posežem za knjigom povijesti« — ona zbog svega ovoga i nije sadržana samo u djelima povjesničara nego i govornika, ratnika i književnika.

Analizirajući načela ljudskog djelovanja, »vanjske ovojnice« događaja, »anatomiju lukovice«, kako metaforički kaže, da bi dospio do »jezgre«, Petrić na određeni način vrši fenomenološku redukciju čina i izvodi principe historijske eksplikacije i njene znanstvene valjanosti. Zbog toga će vrhovno načelo povjesničarova rada, kako ga on vidi, biti njegovo svestrano istraživanje, što je moguće potpunije zahvaćanje svih historijskih momenata. Kao što filozofi razmatraju vrste uzroka (tvarni, oblikovni, tvorní, svršni), za povjesničara će istraživanje uzroka događanja značiti istraživanje djela. »Volio bih da svi povjesničari budu takva mješavina filozofa i povjesničara kao što je bio Polibije.« Otvoreni povijesni svijet, prema tome, ukida puku kronologičnost (povijest se u određenim razdobljima mjeri i bilježi različitim vremenom, vladavinama kraljeva, održavanjem olimpijada, godišnjim dobima i dr.), a uspostavlja procesualnost kroz umski postulirani cilj zbiljski sretne zajednice. Od velikih političkih mislilaca antike, posebice teorija u kojima se naziru zameci kasnijega futurološkog pristupa povijesti (Tukidid), platoničko-aristotelovskog modela polisa, građa vrline, zajednice pravednih, do Petrićeve koncepcije slobodne vladavine građana koja čini pojedinačne povijesti, osnovu velike zajednice, učinjen je pomak u svijesti o historijskom znanju i napredovanju spoznaje o potrebi zasnivanja historije kao samostalne i kritičke znanosti.

O događajima ponajprije valja izvjestiti, potom ih objasniti, prosuditi, spoznati. Svjestan ograničenosti shvaćanja svjetske povijesti (ona je redovito takva kakva je volja vladara po čijem se nalogu ona piše, kritički primjećuje Petrić) i uvjetovanosti historičarova mišljenja različitim, čak ideološkim i drugim predrasudama, Petrić je svjestan i teškoća jednog takvog prikaza cjelokupne slike svijeta kakvu pruža pisanje povijesti.

Međutim, povijest kao »teatar ljudskih djela«, ne pretpostavlja kod Petrića i povjesnost svih djela. Izbor i procjena koje vrši povjesničar, svojim odnosom prema sklopovima događanja u kojima se povijest aktualizira, kroz odnos onoga što prouzrokuje i prouzročena, stavlja u prvi plan mišljenje i razumijevanje dane historijske tvorevine koja »proizlazi iz unutarnjeg principa«, a ne izvanjskih faktora, kao što su »sudbina, sila ili sreća«. Uvodeći kategoriju historijskog odstojanja, Petrić razvija pojam *procjenjivanja* i *vrednovanja* historijske građe, njene pojedinačnosti i raznovrsnosti. Princip identiteta ili sličnosti (tu Petrić podsjeća na Protagorinu tezu o sličnosti svega postojećega) u historijskom istraživanju valja kombinirati s drugim principima — istovjetnošću i suprotnošću.

Ističući historičnost života u njegovoj procesualnosti, toku i sklopovima djelovanja, te naknadnog njihova oblikovanja u *sjećanju*, Petrić ističe značenje histo-

ričareva rada u objašnjenju slijeda djela prošlih, sadašnjih kao i onih naroda koji tek dolaze, i uvodi kategoriju značenja. Tom se kategorijom približava tematici historijskog nasljeđivanja, prenošenja jedinstvenoga historijskog toka na život u zajednici, oblika zajednica, djelovanja (»koristi«) povijesti. Povijest kao sjećanje čovječanstva jest exemplum koji može biti od koristi (načini vladavina, zbivanja u republikama, ugovori o miru, bune, pohodi, ratovanja i dr.) i olakšati upravljanje državama, kao što može biti od koristi i u životu pojedinca. Historija, dakle, kao sjećanje i tumačenje sačuvanih ostataka prošlosti (pisani tekst, crteži, klesano djelo), povjesničarovom metodom, njegovom sviješću i spoznajom, razlučuje dinamiku života. Slobodni prostor istine historijskog svijeta postaje za Petrića konačna svrha povjesničarova rada. I u tomu se susreću dva puta, ma koliko međusobno bila različita: povjesničarev, pojedinačno iskustveni, i filozofov, općenit. Petrić u svojim dijalozima o povijesti nije više platonovski orijentiran teoretik sretnoga grada, već moderne države, imajući pred očima konkretne, društveno-političke tvorbe, pravna i druga iskustva država, njihovu strategiju, vojnu premoć, politiku vladanja, vijek i način opstanka, ali ne zanemarujući niti iskustva ranijih naraštaja.

Petrićeva realna filozofija povijesti, njegova zaokupljenost pitanjem kako upravo pisati historiju i kako je razumjeti, kakav izbor događaja pri tome vršiti, njegova svijest o važnosti, značenju, svrsi i dostojanstvu povjesničareva zadatka, realizaciji najviših ljudskih vrijednosti koje se kao proces oblikuju u životu pojedinca i njegovu odnosu prema zajednici i društvu — osnove su njegove rasprave. Činjenice, probleme i pitanja o smislu povijesti Petrić razmatra kao osnovu svega znanja, a praksa čovjekova jest kriterij za objektivnost povjesničareva mišljenja.

Perspektiva novuma koju Petrićeva teorijska misao na taj način sadrži i ističe ono je što njegovoj raspravi daje originalnost i obogaćuje našu historiografiju. Petrićeva historiografija u uskoj je vezi s njegovom antropologijom i teorijom spoznaje, jer njegov cilj je svagda objektivna spoznaja, radi li se o čovjeku, zajednici ili povijesti. Kasniji razvoj analitičkih i sistematskih disciplina, rascjep filozofske i historijske svijesti, rasprave o metodi i cilju povijesti pokazat će domet i doseg Petrićeva pokušaja izgradnje jedne filozofije povijesti prije J. Bodina (*Methodus ac facilem historiarum cognitionem*, 1566), S. Speronija (*Dialogo dell' Historia*, 1596) ili T. Campanelle (*Historiographia iuxta propria principia*, 1613).

Petrićevo mjesto u humanističkoj historiografiji posve je izuzetno kao i njegov prilog domaćoj i svjetskoj kulturnoj povijesti.

Značenje i vrijednost Petrićeve misli u svjetlu renesansne historijske znanosti i suvremenog historijskog istraživanja, posebno s aspekta njegova nastojanja oko traženja smisla povijesnog događaja, ukazuje se napokon historičarima, ovim, inače odavna potrebnim, prijevodom što ga dobismo. Onima koji prate razvoj hrvatske historijske, i ne samo ove, nego i cjelokupne znanosti, ovaj će nadasve važan opus jedne plodne i utjecajne ličnosti svoga vremena, omogućiti šira istraživanja i proučavanja njegove misli kao i mjesta koje ovaj mislilac ima u evropskom kulturnom dijalogu.

Petrićevo djelo, kao izvor za proučavanje teorije historiografije renesansnog razdoblja, vrijedno je i neophodno; ono zahtijeva ozbiljan trud za svestranu i dublju kritičku analizu samih historičara, kako sa stručne tako i s lingvističke strane. Sam prijevod koji dobismo zahtijevao bi pomnu usporedbu s izvornikom, fiksiranje znanstvenog nazivlja, stavljanje centralnih Petrićevih pojmova i kategorija u odnos spram korpusa humanističke historiografije, čime bi tek bio moguć kompletan uvid i valorizacija Petrićeve misli o povijesti kao bitnom konstituensu ljudskog života i mjestu sveukupne ljudske djelatnosti. Prijevod Petrićeve rasprave, opskrbljen

originalnim tekstom, uvodnikom Franje Zenka, bibliografijom, izdanjima glavnih djela F. Petrića i izborom iz literature o njemu daje već, kao kritička informacija, jak poticaj naprijed spomenutom zahtjevu upućenom našim historičarima.

Ljerka Šifler-Premec

WOLF DIETRICH BEHSCHNITT, NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN 1830—1914. ANALYSE UND TYPOLOGIE DER NATIONALEN IDEOLOGIE.

R. Oldenbourg Verlag, München 1980, 423 S., Südosteuropäische Arbeiten 74.

»Nacionalizam« je danas uglavnom negativan pojam; prigovor nacionalizma može imati različite funkcije, od napadaja do političke optužbe; on je priznak »desne« devijacije i u »zapadnim« i u socijalističkim zemljama (postoji u Njemačkoj i »lijevi nacionalizam«, ali je to sasvim nova pojava). U razdoblju nacionalnih država u XIX st. nacionalizam je bio pozitivna pojava. Mogla bi se, npr., »narodnost« iliraca tumačiti u smislu »nacionalizma«. Hrvatska historiografija počela se tek u zadnje vrijeme baviti poviješću hrvatskog nacionalizma, izuzmemo li njegove južnoslavenske varijante kao npr. ilirizam.¹

Granica između nacionalne ideje i nacionalizma ne može se strogo odrediti; ocjena zavisi od ideološko-političkog stava i od vremenskih okolnosti. Analiza povijesti nacionalnih ideologija u vlastitog naroda uvijek je težak poduhvat, jer istraživač živi u tradiciji dotičnog nacionalizma, iako toga nije svjestan. Ako se toj problematici pristupi izvana, mogu se lakše rastumačiti ideološke pojave.² Znatno teže od istraživanja pojedine nacionalne ideologije je usporedna analiza onih ideologija koje su se u konkretnom povijesnom trenutku međusobno sukobljavale, npr. analiza hrvatskog i srpskog nacionalizma u XIX stoljeću. Poteškoća postoji još i u tome što je suvremena nacionalna svijest preuzela razne elemente iz povijesti nacionalne misli koji danas imaju još istu pojmovnu sadržinu, ali drugu funkciju. Zbog toga je analiza nacionalizma mukotrpan posao; mora se imati na umu i to da prijašnji »ideolozi« nisu današnji narod, te da političke ideologije treba interpretirati prema društvenim uvjetima dotične epohe.³ Mora se biti vrlo oprezan ako se čini da postoji kontinuitet od radikalnih nacionalnih ideologija XIX st. do danas, a to se tiče npr. i hrvatske interpretacije Karadžićeva shvaćanja jezične nacije, kao i srpske interpretacije pravaštva.

Behschnittova knjiga nastala je kao doktorska disertacija u okviru većega znanstvenog projekta o evropskim nacionalizmima XIX st. pod vodstvom Theodora Schiedera, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Kölnu.⁴ Taj je poduhvat u

¹ Usp. W. Kessler, Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts — Historiographie und Grundlagen. Südosteuropäische Arbeiten 77. München 1981.

² Za Njemačku to dokazuje Robert M. Berdahl, New thoughts on German nationalism, American Historical Review LXXVII, 1972.

³ Usp. Heinrich August Winkler (Hrsg.): Nationalismus. Königstein/Ts. 1979.

⁴ Usp. zbornik »Sozialstruktur und Organisation europäischer Nationalbewegungen«, München 1971.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — prosinac 1982.